

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.36>

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Осипенко І.П.,

старший викладач

кафедри кримінального права та правосуддя,

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

Мишаста К.Б.,

студентка гр. КЮ-183, 4 курсу юридичного факультету

Національного університету «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-1947-4631>

Осипенко І.П., Мишаста К.Б. Загальні положення тактики проведення обшуку.

У статті розглянуті особливості проведення обшуку. На основі аналізу криміналістичної літератури розглянуто поняття «обшуку». Обшук є досить складною слідчою (розшуковою) дією, тому звертаємо увагу на підготовку слідчого до проведення цієї слідчої дії. Розкрито процесуальний порядок проведення обшуку у кримінальному провадженні.

Досліджені підстави проведення обшуку у кримінальному провадженні. Обґрунтовано, що достатні підстави для проведення обшуку – це обов'язкова наявність сукупності фактичних та юридичних підстав викладених в ухвалі слідчого судді. Дотримання обґрунтованих умови проведення обшуку у кримінальному провадженні є запорукою допустимості доказів отриманих під час цієї слідчої дії. Проаналізовано три основних процесуальних документи, що мають місце при проведенні обшуку у кримінальному провадженні: 1) клопотання; 2) ухвала; 3) протокол.

В статті детально розглядається тактика проведення обшуку, що складається з чотирьох стадій: підготовчої, оглядової, детальної та завершальної. Вказано особливості кожної з цих стадій та наголошено, що використання спеціальних прийомів забезпечить відмінне проведення обшуку. До того ж, зазначено, що правильно складений план проведення обшуку, підібрана тактика його проведення забезпечують успіх проведення обшуку, та як результат отримання речових доказів, які мають значення у такому кримінальному провадженні, а повне та об'єктивне документування обшуку є ключовим моментом в одержанні доказових фактів за результатом цієї дії.

Визначений процес фіксації результатів обшуку, що розпочинається від самого початку

слідчої (розшукової) дії – оголошення ухвали слідчого суді про дозвіл на проведення обшуку, і триває до завершення – моменту закриття протоколу обшуку.

Ключові слова: обшук, слідчі (розшукові) дії, об'єкти обшуку, етапи обшуку, підготовчий етап, оглядовий етап, детальний етап, заключний етап.

Osipenko I.P., Myshasta K.B. General provisions of search tactics.

The article considers the peculiarities of the search. Based on the analysis of forensic literature, the concept of «search» is considered. The search is a rather complex investigative (search) action, so we pay attention to the preparation of the investigator for this investigative action. The procedural procedure for conducting a search in criminal proceedings has been revealed.

The grounds for conducting a search in criminal proceedings have been studied. It is substantiated that the sufficient grounds for conducting a search are the obligatory presence of a set of factual and legal grounds set forth in the decision of the investigating judge. Compliance with the reasonable conditions of the search in criminal proceedings is a guarantee of the admissibility of evidence obtained during this investigative action. Three main procedural documents that take place during a search in criminal proceedings are analyzed: 1) petition; 2) approval; 3) protocol.

The article examines in detail the tactics of the search, which consists of four stages: preparatory, review, detailed and final. The peculiarities of each of these stages are indicated and it is emphasized that the use of special techniques will ensure an excellent search. In addition, it was noted that a properly designed search plan, selected tactics ensure the success of the search, and as a result

of obtaining material evidence relevant to such criminal proceedings, and complete and objective documentation of the search is a key point in obtaining evidentiary facts as a result of this action.

The process of recording search results has been determined, starting from the very beginning of the investigative (search) action - announcing the decision of the investigative court on the search permit, and continuing until the end - the moment of closing the search report.

Key words: search, investigative (search) actions, objects of search, stages of search, preparatory stage, review stage, detailed stage, final stage.

Постановка проблеми. На сучасному розвитку суспільства застосовуються заходи щодо умноження правових засад державного та суспільного життя, додержання законності, розвитку та охорони прав і свобод громадян прямо поєднані з покращенням роботи правоохоронних органів, прокуратури, судів. Надзвичайну роль посилення боротьби зі злочинністю має вміле вжиття заходів процесуального примусу. Їх вчасне та обґрунтоване використання у кримінальному судочинстві допомагає розкриттю кримінального правопорушення, забезпечує неминучість відповідальності осіб, що скоїли кримінальне правопорушення. Посилення результативності заходів процесуального примусу постає як один із найрезультативніших способів активізації боротьби зі злочинністю. Якби старанно не готувався злочинець до вчинення кримінального правопорушення, яких би дій не здійснював для приховання протиправних дій, все одно залишаються сліди які можуть бути доказами в кримінальному провадженні. З огляду на це, старанно підготовлений, добре організований і спланований обшук, здебільшого, дає у розпорядження слідчого важливі докази, що сприяють викриттю злочинця та розкриттю кримінального правопорушення. Обшук є дієвим процесуальним способом виявлення доказів.

При цьому не варто забувати, обшук як слідча (розшукова) дія дуже звужує проголошені Конституцією України право на особисту недоторканність та право на недоторканність житла, що утворює чимало труднощів у практичній діяльності працівників правоохоронних органів.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням проблем проведення обшуку займалося багато вчених. Так, вагомий внесок у розробку тактики проведення обшуку зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема: Т.В. Авер'янов, О.О. Андреев, О. М. Бандурка, П.Д. Біленьук, Р.С. Белкин, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль, І.В. Гловюк, Ф.В. Глазирін, М.Б. Головка, Н. М. Деркач, Д.Д. Заяць, О.В. Зарубен-

ко, В.В. Лавренюк, О.В. Капліна, І.І. Когутич, В.В. Колесніков, М.В. Комаров, І.П. Осипенко, А.П. Рижаків, В. Я. Тацій, В.М. Тertiшник, В.Ю. Шепітько та багато інших. Вони внесли ряд пропозицій щодо подальшого вдосконалення тактики проведення обшуку. Однак наявність численних наукових доробків у цій сфері не зменшує актуальності подальших досліджень змісту даної категорії в сучасних соціально-політичних умовах на основі істотно зміненого законодавства України. Зазначені обставини і обумовили мету нашого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні організаційно-підготовчих та тактичних заходів проведення обшуку у кримінальному провадженні та висвітлення основних процесуальних питань, які пов'язані із проведенням обшуку.

Виклад основного матеріалу. Під час розслідування кримінального правопорушення використовують пошукові дії, які направлені на виявлення джерел доказової та орієнтуючої інформації відшукання прихованих об'єктів (знарядь кримінального правопорушення, речових доказів, трупів, осіб, які переховуються від суду і слідства) та можуть бути здійснені під час проведення обшуку, процесуальний режим якого визначений кримінальним процесуальним законодавством.

Як вдало зазначила голова апеляційного суду Дніпропетровської області Н. М. Деркач, «обшук – це один із самостійних і найбільш складних інститутів кримінально-процесуального права, який входить до системи слідчих дій і який пройшов досить тривалий шлях становлення та розвитку, але, як показує Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) в новій редакції, продовжує поповнюватись новітніми ідеями, підходами, концепціями, вдосконалюватись і розвиватись з урахуванням досвіду міжнародного співтовариства та вітчизняних напрацювань» [1, с. 90].

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, «обшук проводиться з метою виявлення та фіксація у відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб» [2]. Дана стаття не містить визначення поняття обшуку, проте визначає його мету.

І.В. Гловюк стверджував, що «обшук, який є однією з невербальних слідчих дій, являє собою досить ефективний засіб збирання та перевірки доказів під час розслідування в кримінальному провадженні» [3, с. 142].

Обшук має примусовий характер і займає особливе місце в системі слідчих (розшукових) дій. Конституція України встановлює певні га-

рантії у додержанні прав та законних інтересів громадян при проведенні обшуку. Відповідно до ст. 30 Конституції України зазначається, що «не допускається проникнення у житло або в інше володіння особи, проведення там огляду або обшуку не інакше як за вмотивованим рішенням суду» [4].

Об'єкт обшуку - це те, що підлягає примусовому дослідженню для виявлення матеріалізованої інформації щодо події злочину або інших обставин справи [3, с. 142].

Як і інші слідчі (розшукові) дії, обшук можна по-різному класифікувати, виділивши, таким чином, окремі його види. «У чинному КПК України обшук поділяється на:

1) обшук житла (під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке перебуває у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення);

2) обшук іншого володіння особи (під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які перебувають у володінні особи);

3) обшук особи» [2].

Потрібно зазначити, що попри різні види обшуку, вони мають спільні (загальні) тактичні положення, засади, якими потрібно застосовувати під час здійснення обшуку: несподіваність (для обшукуваного); черговість і логічність обшуку; спрямованість; застосування етики і психології; вжиття техніко-криміналістичних засобів, методів і допомоги спеціалістів; використання підтримки співробітників оперативних підрозділів та інформації, одержаної оперативним шляхом.

Підставою для здійснення обшуку являється ухвала слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Вона виноситься на підставі клопотання поданого слідчим чи прокурором у кримінальному провадженні [2]. Клопотання про здійснення обшуку не потрібно перевантажувати детальною фабулою та «бездумним» копіюванням свідчень осіб чи інших доказів. Така ухвала надає дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи тільки один раз.

Така слідча дія як обшук є досить складною і результати його проведення зазвичай залежать від того, як до нього підготувався слідчий. Тому для ефективності обшуку потрібно старанно підготуватися до його проведення. Правильно складений план проведення обшуку та підібрана тактика його проведення забезпечують успіх

проведення обшуку, та як результат отримання речових доказів, які мають значення у такому кримінальному провадженні.

В криміналістичній науці тактика проведення обшуку складається з чотирьох стадій: підготовчої, оглядової, детальної та завершальної проведення обшуку. Крім цього, кожна з цих стадій має свої особливості та характеризується комплексом тактичних прийомів, використання яких забезпечують успіх проведення обшуку. Розглянемо ці стадії більш детальноше.

Суть підготовчої стадії полягає у раптовому проникненні слідчо-оперативної групи на об'єкт обшуку й у проведенні ряду невідкладних слідчих дій. Для виконання цієї мети вживають необхідні заходи, завдяки яким група може непомітно прибути на місце проведення обшуку: залишають транспортний засіб неподалік від місця, що обшукується; підходять до будинку і входять у нього поодиночі чи невеликими групами (від двох до трьох чоловік). В цей же час слідчий призначає спостереження за вікнами та за іншим виходом (якщо такий мається) [5, с. 35].

За допомогою особи, яка відома проживаючим (електрик, слюсар-сантехник та ін.) слідчо-оперативна група потрапляє в квартиру. У разі не відкривають добровільно дверей, слідчий оголошує можливість примусового відчинення дверей квартири і дає вказівку відчинити їх. У випадках, якщо відомо про наявність зброї у злочинця і намір вчинити опір, проводяться операція по затриманню злочинця.

Після цього, слідчий запрошує понятих, представляється та повідомляє, що у даному приміщенні буде проводитися обшук. Слідчий чи прокурор повинен вжити відповідних заходів під час проведення обшуку у присутності осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим або прокурором. «Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням пред'являють ухвала і надають її копію» [2].

Така норма свідчить про те, що особі пред'являється оригінал ухвали, а потім надається її копія. Таке твердження є дещо хибним, оскільки слідчий в суді отримує дві ухвали у відмітку «копія», а її оригінал фактично знаходиться у матеріалах відповідної справи в суді. Видані слідчому копії ухвали про надання дозволу на проведення обшуку звісно мають силу оригіналу, оскільки вони містять «оригінальний» підпис слідчого судді (його помічника) та «оригінальний» відтиск печатки суду.

Після ознайомлення особою, яка володіє житлом чи іншим володінням з ухвалою про надання дозволу на проведення обшуку, вона ставить

відмітку про це на копії ухвали, що знаходиться у слідчого: «копію ухвали отримав, з ухвалою ознайомлений, суть зрозуміла»; ставить прізвище та ініціали, особистий підпис; дата та час ознайомлення.

Після цього, слідчий оголошує та представляє всіх учасників обшуку та відповідно до вимог КПК України роз'яснює їх права та обов'язки, в залежності від статусу кожної особи. Також, учасникам обшуку роз'яснюються вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України «про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також, що з дотриманням вимог ст. 107 та ч. 7 ст. 236 КПК України обов'язково будуть застосовуватися технічні засоби фіксації, умови та порядок їх використання. Спеціаліст (відеооператор) проводить «обзорну» відеозйомку, а не конкретної особи чи осіб. Детально знімається лише місце виявлення речових доказів та самі речові докази.

Під час проведення обшуку слідчий чи прокурор можуть заборонити покидати місце обшуку до його закінчення, а також вчиняти дії, що можуть заважати проведенню обшуку, будь-якій особі. Невиконання зазначених вимог тягне за собою встановлену законодавством відповідальність.

Наступною стадією є оглядова, що включає обхід слідчим усього приміщення чи ділянки місцевості, що підлягає обшуку. Слідчому безпосередньо потрібно знайомитися з місцем обшуку, тобто з'ясувати кількість і розташування кімнат, наявність антресолей, прикомірків, зроблених шаф, надвірних будівель, підсобних приміщень тощо. Після цього, враховуючи особливості попередньо оглянутого місця обшуку, слідчий вирішує питання черговості проведення обшуку, застосування технічних засобів (яких, де, у якій послідовності), визначає можливі місця розташування схованок.

На цій стадії, слідчий вирішує організаційні питання. До таких організаційних питань відносять: необхідності залучення додаткових оперативних співробітників, спеціалістів (з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань), технічних помічників; доставки технічних засобів.

На оглядовій стадії слідчий уточнює в обшукуваного, які тайники є в квартирі та запитує ким вони використовуються. Слідчий пропонує обшукуваному надати ключі від сховищ та попереджає про можливість примусового проникнення в них. Або пропонує обшукуваному (власнику чи особі яка володіє житлом, іншим володінням) перед початком обшуку добровільно видати речі, предмети, документи зазначені в ухвалі про проведення обшуку, а також видати речі заборонені в обігу (наприклад, наркотики чи незареєстрована зброя, вилучаються

незалежно від їх відношення до кримінального провадження).

Тактика детальної стадії проведення обшуку може будуватися різними способами. В практиці існує так званий прийом послідовного обшуку, коли чітко дотримуються у послідовності дослідження всієї площі. Для цього обирають напрямком, що гарантує недопущення пропусків, наприклад за годинниковою стрілкою. При наявності обґрунтованих підстав дозволяється застосувати метод вибіркового пошуку, тобто здійснюється обшуку на певних частинах площі будинку. Вибірковий пошук починається негайно якщо є показання свідків чи потерпілого по справі щодо предмета пошуку. Але вважаємо більш доцільним – наблизитися до такого місця поступово, з метою не розкриття джерела інформації та отримання ефективнішого результату обшуку.

КПК України передбачає, що «у деяких випадках за рішенням слідчого чи прокурора може бути здійснено обшук осіб, які присутні під час обшуку, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що ці особи приховують при собі предмети або документи, які відіграють важливу роль в кримінальному провадженні». У такому разі слідчий:

- озвучує прийняте рішення учасникам обшуку;
- фіксує на відео час початку та закінчення проведення обшуку особи, оскільки такий обшук проводиться без відеозйомки, особами тієї ж статі (слідчий, поняті, захисник, адвокат, представник на вимогу такої особи). Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку;
- разом з понятими та захисником, якщо такий присутній, переходить в окреме приміщення (або видаляє з цього приміщення зайвих осіб) для проведення обшуку;
- у разі виявлення у ході особистого обшуку особи речових доказів, після закінчення його проведення і відновлення відеозапису – такі речові докази детально фіксуються на відео.

Завершальною стадією обшуку є фіксація результатів обшуку. За результатом обшуку складається протокол та додатки до нього. Повне та об'єктивне документування обшуку є ключовим моментом в одержанні доказових фактів за результатом цієї дії [5, с. 35-36].

Протокол є обов'язковим засобом документування процесуальних дій, результати яких можуть використовуватися як докази у кримінальному провадженні.

Протокол обшуку може складатися в ході проведення самої слідчої дії або безпосередньо після закінчення обшуку (пошуку та огляду речей,

предметів, документів). Зазвичай протокол складається вже після самого обшуку. Це зумовлено тим, що саме слідчий особисто проводить обшук, а не хтось інший (наприклад, оперативний співробітник). Як показує практика, оперативні співробітники, які присутні під час обшуку не зовсім, навіть розуміють які речі, предмети, документи мають доказове значення в кримінальному провадженні. Особливо це стосується кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності (економічні кримінальні правопорушення), які є одними з найскладніших категорією кримінальних правопорушень для судового розгляду. Іноді оперативні працівники під час такого обшуку просто залучаються для охорони місця проведення обшуку чи забезпечення безпеки учасників обшуку, оскільки участь у подібних справах вимагає різнобічних знань (розуміння інформації, яку необхідно вилучити) і великого досвіду. Серед оперативних працівників зазвичай такою інформацією володіє співробітник, який безпосередньо здійснює супроводження такого кримінального провадження.

На завершальній стадії також вирішується питання щодо вилучення та опечатування вилучених під час обшуку речей, предметів, документів та місця подальшого їх зберігання. Після проведення вищевказаних дій слідчий зачитує складений протокол слідчої дії (або ознайомлює в інших спосіб – надає можливість особисто ознайомитись); вносить до нього заяви, зауваження та доповнення присутніх осіб та учасників, якщо такі надходять; протокол обшуку підписується всіма учасниками обшуку. Після цього слідчий оголошує дату та час закінчення слідчої (розшукової) дії і вручає обшукуваній особі (власнику житла, особі, яка володіє житлом чи іншим володінням) копію протоколу. Лише після

всіх вищевказаних дій відеозапис обшуку зупиняється.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що знання типових тактичних прийомів і творче їх застосування у кожному конкретному випадку проведення обшуку з урахуванням його особливостей дозволять суттєво підвищити результативність цієї слідчої дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деркач Н. М. Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження. Часопис Національного університету «Острозька академія». (Серія «Право»). 2013. № 5(14). С. 89-96.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.11.2021).
3. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України). Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. №14. С. 141-149.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96- ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 24.11.2021).
5. Головка М.Б. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення): навчально-методичний посібник / за ред. М. Б Головка., І.П. Осипенко. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2015. 126 с.